

(בהגהותיו לרמב"ן שם), שכוונתם שמי חטאת שנטמא מטהרים, כדברי ר"א; ומשתמע שלדעתם הלכה כדבריו (וכן משמע בשטמ"ק לעיל עט,א אות א). ברם, עיין במאירי שם, שנראה מדבריו (כפי שהעיר המהדיר, הר"א סופר), שראשונים אלו למדו זאת מהמשנה בפרה (פ"י מ"ג): "קלל של חטאת שנגע בשרץ – טהור", והמאירי דחה דברי הרמב"ן, על פי פירוש הרמב"ם והר"ש בפרה שם, שמדובר בקלל של חרס או אבן, שאינו נטמא, על כל פנים מגבו.

סיכום

רבי אלעזר מחדש, שמי חטאת שנטמא – כשרים לטהר. זאת, בניגוד למשתמע מהכתובים, ובניגוד להלכות רבות במסכת פרה. ראשונים ואחרונים כתבו כמה סייגים לדבריו, כדי להתאימם למקורות אחרים: ר"א מודה במים שנטמאו קודם הקידוש (תוס' ור"ש); או שנטמאו ממת (תוס' בחגיגה); או שהונחו במקום טמא (תוס' שאנץ בעדויות); או שהכשיר רק מים שנטמאו בשעת ההזאה (עולת שלמה); או שמודה שמדרבנן פסולים (חזו"א). יתכן לומר, שר"א סבר שיש להעמיד את ההלכה על דין תורה שמשקים אינם מקבלים טומאה כלל, אולי כהוראת שעה, עקב מחסור באפר הפרה בזמנו.

להלכה הרמב"ם פוסק כדעת חכמים, שמי חטאת שנטמאו פסולים, וזוהי הדעה המקובלת באחרונים.

אבל מים שאינן מקודשין... ניצל... אבל אם נטמאו הבעלים – נפסלו המים בכל מקום שהן, ומשמע שכך גם ברישא, והחידוש בסיפא הוא שאף על פי שרק הבעלים נטמאו, ולא המים, הרי הם פסולים. כך גם עולה ממה שפסק (פ"י ה"א), שהזאה מטהרת בכל שהוא, והרי לדברי רבא, שהוא מסקנת הסוגיה, זהו שורש מחלוקת ר"א וחכמים.

יותר מפורש הדבר בפירושו למשנה בכמה מקומות (פרה זי; ח,א; יא,ז), ואף נראה מדבריו, שלשון המשנה "מים פסולים" היא ביטוי קל יחסית לביטוי "מים טמאים", ובכל מקום שהמים פסולים מחמת טומאה – נקטה המשנה "טמאים" כדי לבטא את הדבר ביתר חומרה (ראה לשונו שם ט,ח ויב,ז). נראה, אם כן, שהרמב"ם בהל' פרה אדומה לא טרח לכתוב במפורש שמי חטאת שנטמאו פסולים, מרוב פשטות הדבר לדעתו.

כדעה זו נראה גם בתוס' בפסחים (ט,א ד"ה שמא, עיין שם בצל"ח), וכן מהראב"ד בעדויות (פ"ז מ"ה, המעמיד את המשנה שם שלא כר"א, והרי הלכה כעדויות אלו, עיין ברכות כז,א ומקבילות); וכן כתבו כמה אחרונים²¹.

כמה ראשונים בנדה מט,א (רמב"ן רשב"א וריטב"א) כותבים דבר תמוה: "משנתנו אפר לתוך המים – שוב אינה מקבלת טומאה, כדאמרין בעלמא מי חטאת שנגע בהם שרץ – טהורין". הדברים מפליאים, היכן נאמר דבר זה שנגיעת שרץ אינה מטמאת? ופירש הגרא"ז מלצר

מערכה רמ. כיבוס דם חטאת פסולה (צג,א)

מחלוקת התנאים וביאור

בגמ' (צג,א) מובאת ברייתא ובה מחלוקת בדין האמור במשנתנו: דעת רבי (עקיבא) [יעקב] שחטאת שהיתה לה שעת הכושר ואחר כך נפסלה – דמה טעון כיבוס, ואילו רבי שמעון אינו מחלק בכך, ומשנתנו כמותו. הגמ' מסבירה שמחלוקתם נעוצה בדרשת הפסוקים. לשון התורה: "ואשר יזה מדמה" (ויקרא ו,כ) מובנו שדווקא דמה של זו הכשרה טעון כיבוס²². נוסף על כך נאמר בהמשך הפרשה (פס' כב): "כל זכר בכהנים יאכל אותה", ורבי שמעון מדייק מכאן

במשנה (צב,א) נאמר: "חטאת פסולה אין דמה טעון כיבוס, בין שהיתה לה שעת הכושר ובין שלא היתה לה שעת הכושר", כלומר, בין שהיתה ראויה לזריקה (רש"י, ועיין להלן: גדר שעת הכושר), דהיינו שנשחטה כהלכה ודמה נתקבל כדינו ואחר כך נפסלה, בין שנפסלה עוד בטרם התקבל דמה כדין, ולא היה דמה ראוי לזריקה כלל. בגמ' מבואר שדין חטאת שהיתה לה שעת הכושר ונפסלה שנוי במחלוקת, ויש לברר את טעמי החולקים ופסק ההלכה. כמו כן, יש לדון בגדר 'שעת הכושר', ומה הדין כאשר החטאת נפסלה לאחר שהדם כבר ניתז על הבגד.

(חסדי דוד לתוספתא להלן).

2. רש"י במשנה (ד"ה פסולה) מביא מקור אחר לדין זה: "אשר יזה – בראוי להזאה הכתוב מדבר", ותמוה שלא הביא את הדרשה שבגמ', ופירש בעל 'לשם זבח' שכוונת רש"י להוכיח שהפסוק עוסק בכשרה, וממילא ההדגשה "דמה" ממעטת פסולה. אכן, שכן "מדמה" נדרש שם למעט דברים אחרים (דם שאר קדשי קדשים וכן רוטב החטאת). בעזרת כהנים שם פירש את הספרא בדרך הגמ', ולדעתו אין ללמוד מ"אשר יזה" למעט פסולה, שכן גם דם הפסולה יכול שיתחייב בהזאה, אם הועלה למזבח (ועיין בגר"ז כאן, המבאר שגם חטאת פסולה שהועלתה למזבח אין דמה טעון כיבוס).

21. כס"מ הל' מעשה הקרבנות ח,ט והל' פרה אדומה יב,א; חיבת הקדש כאן; אחרונים בסוגיית ניתז על בגד טמא, עיין במערכה הקודמת; אך עיין ברדב"ז בהל' מעה"ק שם, שנראה שמפרש שהרמב"ם פוסק כר"א.

1. כך הגיה השטמ"ק, וכן הוא בתוספתא וברוב הנוסחאות בתורת כהנים, ראה להלן. זו גם גרסת תוס' פב,א ד"ה מכדי, שהעלו אפשרות שר' עקיבא סובר כר' שמעון שקדשים קלים אינם טעונים מריקה ושטיפה, ועל פי הגמ' הדבר תלוי בדין כיבוס בחטאת פסולה, כפי שיבואר (חק נתן). מסתבר גם שר"ש יחלוק על ר' יעקב ולא על ר'ע רבו, וגם במחלוקת הנוספות ביניהם בעניין זה, ראה לקמן, הנוסח "ר' יעקב". לנוסח זה מובן גם יותר פסק ההלכה כר"ש, "שהוא מאריה דש"ס טפ"י מר' יעקב

"חטאת שנפסלה אין דמה טעון כיבוס, בין שהיתה לה שעת הכושר, בין שלא היתה לה". בלחם משנה ובתוס' יו"ט (במשנה ז) הקשו על פסקו, שלכאורה סותר למה שפסק (הל' יד) שקדשים קלים טעונים מריקה ושיטיפה, כסתם משנתנו להלן (צה, ב). והרי על פי הגמ' הנ"ל אלו שתי דעות חלוקות: לר"ש "אותה" ממעט חטאת שהיתה לה שעת הכושר, ולר' יעקב "אותה" ממעט תרומה ממריקה, ומכאן שק"ל חייבים במריקה! הסתירה קיימת כבר בסתמי המשניות בפרקנו, שכן בראשית הפרק נאמר בפשטות שאין כיבוס בדם חטאת פסולה, אף על פי שהיתה לה שעת הכושר, ובהמשך (צה, ב) נאמרה בסתם הדעה שקדשים קלים חייבים במריקה ולאחריה דעת ר"ש הפוטר.

מפרשים רבים עסקו בקושיה זו, ונאמרו בה תשובות שונות: א. לשון הברייתא כאן: "מדמה – מדם כשרה ולא מדם פסולה. ר' יעקב אומר... ור"ש אומר...". רש"י מפרש שר' יעקב ור"ש באו לפרש את דברי תנא קמא, ואין זו דעה שלישית⁶; אולם הרמב"ם מפרש שזוהי דעה שלישית, לפיה כל חטאת פסולה אינה טעונה כיבוס ואין מקום כלל להבחין בין היתה לה שעת הכושר או לא היתה, וממילא אין צורך בפסוק מיוחד לשם כך, ודי במיעוט "דמה" לשני המקרים (לחם משנה; ברכת הזבח). ב. אף הרמב"ם מצריך שני מיעוטים, אבל לדעתו המקור לכך שקדשים קלים טעונים מריקה אינו מ"אותה", אלא מהיקש כל הקרבנות זה לזה: "זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת... ולזבח השלמים" (ויקרא ז, לז), ממנו למדו (להלן צח, א) שכשם שהחטאת מקדשת בבלוע כך גם שאר הקרבנות, והוא הדין למריקה. ממילא, המיעוט "אותה" מיותר לענייננו (צאן קדשים; חובת הקדש). דרך אחרת באותו כיוון: מלבד "אותה" יש שני מיעוטים: "אשר יזה" – הראוי להזאה, ו"מדמה" (מעיל שמואל צב, א; זבחי צדק)⁷. ג. כאמור, המחלוקת תלויה בסברה ולא דווקא בדרשת הפסוקים, ולפיכך יש מקום למעט מ"אותה" גם את החטאת הפסולה שהיתה לה שעת הכושר וגם את התרומה (קין אורה)⁸.

ביסודו של דבר, נראה שדרכו של הרמב"ם לפסוק כסתמי המשניות כשאינן ביניהן סתירה גלויה, גם אם על פי ביאור הגמ' לטעמי המשניות יוצא שהן חלוקות זו על זו⁹.

שהפסוק דלעיל בעניין כיבוס דם החטאת נאמר בחטאת כשרה בלבד. הפסוק הנוסף בא ללמד שאפילו חטאת שהיתה לה שעת הכושר אינה טעונה כיבוס. לעומת זאת רבי יעקב נזקק למיעוט "אותה" למעט תרומה מחובת מריקה ושיטיפה, ומן הצורך למעט תרומה למד שקדשים קלים טעונים מריקה (עיין להלן צו, ב), ואילו ר"ש אינו נזקק לדרשה זו, לשיטתו (במשנה צה, ב) שאפילו קדשים קלים אינם טעונים מו"ש, וכל שכן תרומה.

בתוספתא (י, ו) ובספרא (צו פרק ז, ד) מופיעה מחלוקת דומה בין תנאים אלו באשר למריקה ושיטיפה בחטאת פסולה: ר"ש פוטר לגמרי, ור' יעקב מחייב אם היתה לה שעת הכושר, כלומר, שדמה נזקק כהלכתו והבשר היה ראוי לאכילה ואחר כך נפסל³. בעניין המריקה אמנם לא מצאנו מיעוט נוסף מלבד "אותה", שילמד על חטאת שהיתה לה שעת הכושר, אבל יש ללמוד את המריקה מן הכיבוס (המיוחס לר"ש לספרא שם)⁴. כעין זה מצאנו לתנאים אלו שנחלקו גם בעניין האיסור לשבור עצם בקרבן פסח, האם נאמר בפסח שנפסל והיתה לו שעת הכושר: ר"ש פוטר ור' יעקב מחייב (פסחים פג, א). מצירוף הדברים נראה, שיסוד מחלוקתם אינו תלוי בדרשת הפסוקים בלבד אלא בסברה: האם די בכך שהדם היה ראוי להזאה בזמן כלשהו, והבשר היה ראוי לאכילה, כדי שיקבלו את דיניהם המיוחדים?⁵

בסוגיה כאן (צב, ב-צג, א) נאמר, שרבי סבר כר' יעקב (בעניין דם שניתו מבגד לבגד), ואילו רמי בר חמא סבר כר' שמעון (בעניין דם שניתו על בגד טמא). מסוגיות אלה מתברר, שהמחלוקת על שעת הכושר איננה רק על חטאת שנפסלה בכללה, אלא גם על הדם המסוים שניתו על הבגד (ובפשטות, המדובר שלא כל דם החטאת ניתו עליו, אלא מקצתו). יש בכך חידוש, כי לכאורה דין זה שדם פסול שניתו על הבגד אינו טעון כיבוס נלמד מ"אשר יזה" – הראוי להזאה, וזהו דין נפרד מהלימוד שחטאת פסולה אין דמה טעון כיבוס. מכל מקום, גם לגבי דין זה נחלקו התנאים, מה דינו של דם שהיתה לו שעת הכושר ואחר כך נפסל.

פסק הרמב"ם

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח, ג) פוסק כמשנתנו:

3. קין אורה; עזרת כהנים לספרא שם, וראה להלן הערה 19.

4. בעזרת כהנים שם ביאר אחרת, שעצם הסמיכות בין מצות המריקה לבין "כל זכר כהנים יאכל" הוא מקור נוסף להוציא מכלל זה את החטאת הפסולה שאינה נאכלת, מלבד "אותה", ועיין להלן הערה 8.

5. במרומי שדה כאן קישר כאמור בין המחלוקת, אך תמה על הרמב"ם, שכאן פסק כר"ש, כדלהלן, ואילו בקרבן פסח פסק כר' יעקב, הל' ק"פ יו (ויש להעיר, שרבי בסוגיין סובר כר' יעקב, ואילו בפסחים פד, ב דעת רבי כר"ש לעניין קרבן פסח, ומכאן שהמחלוקת אינן תלויות בהכרח זו בזו). לעומתו, באור שמח (מע"ה"ק ח, ג) סובר שמחלוקתם בפסח ובמריקה ושיטיפה תלויה בסברה, האם מה שהיה ראוי לאכילה ממשך להחשב כך, ואילו מחלוקתם בכיבוס תלויה בפסוקים, כמבואר בגמ'.

6. בדומה לכך מצינו במשנה לעיל פג, א, עיין שם ברש"י ותוס', וכיוצא בזה פירשו תוס' בפסחים פג, א ד"ה ר"ש את הברייתא שם, בה נחלקו ר' יעקב ור"ש על פסח

שהיתה לו שעת הכושר לעניין שבירת עצם, ובתוס' שם דוגמאות נוספות לכך.

7. בזבחי צדק מבאר, שהגמ' לא הזכירה את "אשר יזה" כי למדה ממיעוט זה לדם שנפסל בשעת הזייתו על הבגד, שהוא חידוש מיוחד, שאפילו זה שנפסל ממש בשעת ההגעה לבגד אינו טעון כיבוס, ואין ללומדו מדם שנפסל קודם הגעתו לבגד. אבל לפי הדעה "דנין טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה", וכן פסק הרמב"ם (עיין מערכה רלח), שאין חילוק מהותי בין פסול שמתרחש בשעת ההגעה לבגד לבין פסול שקדם לו, הרי "אשר יזה" מיותר לענייננו. אך ראה לעיל, שלכאורה "אשר יזה" בא לחדש חידוש נוסף, שאפילו אם החטאת בכללה כשרה, ורק דם זה שניתו על הבגד אינו ראוי להזאה, מכל מקום אינו טעון כיבוס.

8. כך הסיק מהספרא, בה מופיע מיעוט אחד בלבד להוציא חטאת פסולה מכיבוס וממריקה, בין בהיתה לה שעת הכושר ובין בלא היתה. ועיין לעיל, שיש שפירשו בספרא שאף במריקה נאמרו שני מיעוטים.

9. עיין מערכה קלב הערה 9.

האמורה כאן: האם הכשר לזריקת הדם, דהיינו שהקרבת נשחט כהלכה והתקבל בכלי כשר ואחר כך נפסל; או שמא הכשר להקטרה ואכילת הכהנים, דהיינו שאף זריקת הדם נעשתה כהלכתה. לשאלה זו יש השלכה לא רק להבנת דעת ר' יעקב, המחלק בין היתרה לה שעת הכושר ללא היתרה לה, אלא גם להבנת דעת ר"ש (שהלכה כמותו), כפי שיתבאר.

שיטת רש"י: 'שעת הכושר' - לזריקה

רש"י מפרש: "שעת הכושר – לזריקה". בהתאם לכך פירש: "שלנה – לן דמה", שכן לינת הבשר אינה נוגעת לכשרות הדם לזריקה. פירוש זה מוקשה מהסיפא: "וזרקו את דמה", שהרי אם הדם התקבל בכשרות ומוכן לזריקה – הרי היתה לו שעת הכושר לזריקה, ומה בכך שזרקוהו פסולים? אכן, רש"י (ד"ה ושקבלו) מגיה ומשמיט מן המשנה את המילים "וזרקו את דמה", וטעמו, שאם כבר נזרק הדם – אינו טעון כיבוס, אפילו מן החטאת הכשרה, ככתוב: "אשר יזה – ולא שכבר הוזה" (צג,א)¹¹, ועיין בשטמ"ק (אות ב) בשם רבנו פרץ¹².

היה מקום לפרש אחרת: אם ניתז דם על הבגד, והתחייב בכיבוס, ואחר כך זרקו הפסולים את הדם הנותר במזרק – נפסלה החטאת, והחייב בכיבוס בטל למפרע. אולם רש"י מניח בפשטות, שהחייב בכיבוס אינו בטל למפרע. הפטור מכיבוס בדם חטאת פסולה נאמר רק במקרה שהדם הניתז היה פסול בשעת הזייתו על הבגד. ממילא, לא שייך לפטור מכיבוס דם חטאת ש'היתה לה שעת הכושר' לאכילה ודמה נזרק כהלכתו, והכרח לפרש ש"שעת הכושר" האמורה היא לזריקה.

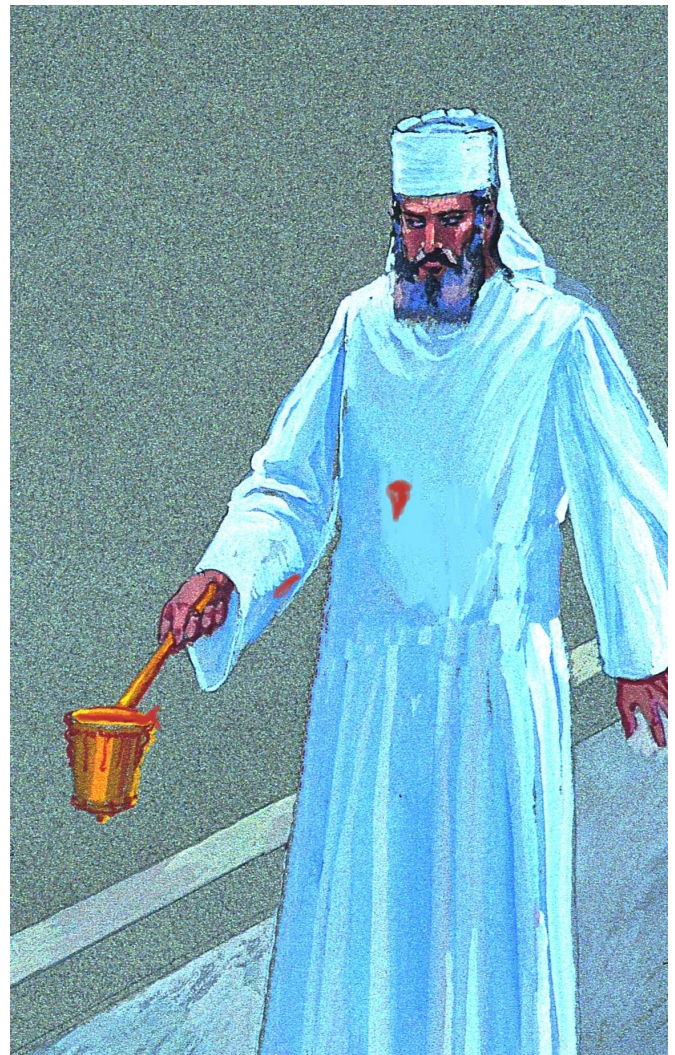
שיטת רש"י מוכחת מהגמ' (צב,ב) האומרת שדם שניתז על בגד באופן הפוסלו מהזאה (מעצם זה שהיה על בגד, בספקו של לוי בניתזו מבגד לבגד) נחשב 'היתה לו שעת הכושר', כלומר, שהיה ראוי לזריקה. הגמ' (צג,א) בספקו של רמי בר חמא בדם שניתז על בגד טמא) אף מסתפקת האם הפסול פוטר מכיבוס דווקא כשהפסול וההתזה על הבגד היו בזה אחר זה או אפילו בבת אחת, ומשמע שאם ניתז ואחר כך נפסל – הדבר פשוט שחייב בכיבוס, והבגד אינו נפטר למפרע.

המשנה והגמרא במעילה

במשנה בריש מסכת מעילה מופיעה לשון הדומה למשנתנו: "כל שהיה לה שעת היתר לכהנים – אין מועלין בה, ושלא היה לה שעת היתר לכהנים – מועלין בה. איזו היא שהיה לה שעת היתר לכהנים? שלנה ושנטמאה

כמבואר בגמ' לח,ב.

12. גרסתו ברש"י שונה, והוא תמה עליו מכח הנחה זו ש"שעת הכושר" היא לזריקה, ופירש את המשנה אחרת על פי הגמ' במעילה להלן. לגרסה שלפנינו תמהו האחרונים על כך שרש"י מגיה כנגד הסוגיה במעילה, עיין חק נתן ועולת שלמה.

חטאת שנפסלה בהולכה. לאחר קבלת הדם בכשרות הולך מחוסר בגדים (ללא אבנט) את הדם למזבח וניתז ממנו על הבגד. לדעת רש"י דם זה "היתה לו שעת הכושר" לזריקה, מאחר שנתקבל כהלכתו, ולכן חייב הכיבוס תלוי במחלוקת התנאים האם חטאת פסולה שהיתה לה שעת הכושר טעונה כיבוס. מן הרמב"ם משתמע שבמקרה זה הכל מודים שהדם טעון כיבוס, ונחלקו רק על פסול שאירע אחרי זריקת הדם.

באשר למחלוקת הנוספת בין ר' יעקב לר' שמעון אודות חיוב מריקה ושטיפה בחטאת פסולה – אין ברמב"ם פסק מפורש בעניין¹⁰.

הגדרת 'שעת הכושר'

נאמר במשנה (צב,א): "איזו היא שהיתה לה שעת הכושר? שלנה ושנטמאה ושיצאת. ואיזו היא שלא היתה לה שעת הכושר? שנשחטה חוץ לזמנה וחוץ למקומה ושקבלו פסולין וזרקו את דמה". יש לברר מהי 'שעת הכושר'

10. באור שמח (מע"ק חג, דייק מלשונו) (שם הל' יא): "חטאת הנאכלת", שחטאת שנפסלה, אפילו היתה לה שעת הכושר – פטורה ממריקה. לעומת זאת ב'מקורות וציונים' (במהדו' פרנקל) להל' יג שם דייקו מלשונו: "במה דברים אמורים? שבישל בהן אחר שזרק דמה כהלכתו" שבא למעט פסולה, ולפי דיוק זה משתמע שאם נפסלה אחר הזריקה – חייבת במריקה.

11. לא רק הדם שהוזה על המזבח, אלא גם השיריים שבכלי אינם טעונים כיבוס,

נמצא, שמלשון המשנה במעילה היה מקום להסיק שגם במשנתנו מדובר בהיתר אכילה, וממילא מתבאר שלדעת ר' שמעון חטאת שנפסלה אחר הזריקה – נפטרת מכיבוס. מאידך, מדברי רב יוסף שם מוכח להיפך, שהרי הכריח ש"זרקו פסולים" אינו בדווקא, ולא פירש שקבלו כשרים וחלק מהדם ניתז על הבגד ואחר כך זרקו פסולים את השאר על המזבח ובכך נפטר הבגד מכיבוס!

הבנה אפשרית בדעת הרמב"ם: 'שעת הכושר' - לאכילה

בשיטת הרמב"ם יש מקום להבנה מחדשת בעניין זה. לשון הרמב"ם (הל' מעה"ק ח,ג): "חטאת שנפסלה אין דמה טעון כיבוס, בין שהיתה לה שעת הכושר בין שלא היתה לה שעת הכושר. איזו היא שהיתה לה שעת הכושר? שלנה ושנטמאת ושיצאת חוץ לעזרה. ואיזו היא שלא היתה שעת הכושר? שנפסלה בשחיטה או בזריקת דמה". לשון זו מוקשית: א. אם נפסלה בשעת הזריקה – הרי כבר היתה לה שעת הכושר לזריקה!¹⁵ ב. הרי לאחר זריקת הדם כבר אין חיוב כיבוס, ומה לי אם הזריקה היתה כשרה או פסולה?¹⁶

על פי זה פירשו מקצת מהאחרונים, שלדעת הרמב"ם שעת הכושר האמורה כאן היא לאכילה, בהתאם לפשט המשנה במעילה, על פי מה שפסק בעניינה שהיתר האכילה הוא המוציא מידי מעילה, וממילא "קבלו פסולין וזרקו את דמה" פירושו: "קבלו פסולין או זרקו פסולין", ושני אלו קרויים כאן: "לא היתה לה שעת הכושר". ואמנם לאחר זריקת הדם כבר אין חיוב כיבוס, אבל דם שניתז לפני הזריקה והתחייב בכיבוס הרי חיובו תלוי ועומד: לדעת רבי יעקב – עד זריקת הדם, ולדעת רבי שמעון, שהרמב"ם פסק כמותו – עד האכילה, ואם החטאת תיפסל ולא תאכל – הדם יפטר מהכיבוס! (קדשי דוד צב,א וצג,א; מנחת יהודה צב,א). בכך מוסבר גם מדוע לא כתב שמדובר בלינת הדם, ופשט לשונו שמדובר בלינת הבשר. וראיה נוספת לדבר מ"ושנטמאת", שלכאורה אינו יכול להתפרש על הדם, לפי מה שפסק הרמב"ם (הל' פסוהמ"ק א,לו) שדם הקדשים אינו מקבל טומאה כלל!¹⁷ סוגיית הגמ' כאן, ממנה משתמע ש'שעת הכושר' היא לזריקה, כאמור, היא כשיטה במעילה ש'היתר זריקה שנינו', ואין הלכה כמותה (קדשי דוד).

סברה זו נסותרת, לכאורה, מהמשנה להלן (צד,ב): "בגד שיצא חוץ לקלעים – נכנס ומכבסו... נטמא חוץ לקלעים – קורעו ונכנס ומכבסו". מפורש כאן שאף על פי שהדם יצא

ושיצאה. איזו היא שלא היה לה שעת היתר לכהנים? שנשחטה חוץ לזמנה חוץ למקומה ושקבלו פסולין וזרקו את דמה!¹³ הדוגמאות ל"היה לה" ו"לא היה לה" זהות למשנתנו, אלא ששם עסקינן ב"שעת היתר לכהנים", ופשוטו של דבר – שעת היתר לאכילה. מכל מקום, הגמ' שם (ד,ב והלאה) מתלבטת האם מדובר ב'היתר זריקה', ולפי זה 'לנה' היינו לינת הדם, או ב'היתר אכילה', ומדובר על לינת הבשר, ומביאה מחלוקת אמוראים בדבר. הכרעת הרמב"ם (הל' מעילה ג,א) שמדובר בהיתר אכילה, על פי פשטי המשניות (עיין בנושאי כליו).

בגד ובו דם שיצא מחוץ לקלעים. המשנה אומרת שבגד זה טעון כיבוס, למרות שהדם נפסל ביציאה. מן הרמב"ם משתמע שחטאת שנפסלה, אפילו אחרי זריקתה, נפטרת למפרע מן הכיבוס. לדעתו צריך לומר שדם שנפסל למפרע אכן חייב בכיבוס, ורק פסול כללי בחטאת פוטר מן הכיבוס למפרע.

הגמ' שם (ה,א) מתחבטת בפירוש המילים "קבלו פסולים וזרקו את דמה": אם המובן שהפסולים קיבלו וגם זרקו – הרי די במעשה אחד כדי לפוסלה! אלא יש לפרש שקיבלו פסולים וזרקו כשרים, ואם כן משמע שבמקרה ההפוך, שקבלו כשרים וזרקו פסולים – אין מועלים, כי די ב'היתר זריקה' כדי להוציא ממעילה. אך רב יוסף מצביע על דמיון הלשון למשנתנו, ואומר שבמשנתנו אין לפרש כן, שהרי אפילו אם הכשרים קיבלו וזרקו – אינו טעון כיבוס, שנאמר "אשר יזה", ולא שכבר הוזה! ממילא יש לומר שהמשנה לא דייקה בלשונה, אלא נקטה "זרקו פסולים" אגב "קבלו" (תוס' שם), וכך יש לומר גם במעילה (שנקטה קבלו אגב זרקו), ואין לדייק ממנה שעסקינן בהיתר זריקה!¹⁴

16. הר"י קורקוס עמד בקושי זה, וכתב ש"כדי נסבה", או שנפסלה בתחילת הזריקה. אפשר שכוונתו שנפסלה במתנה הראשונה (וכן פירש בטהרת הקודש כאן בדעת הרמב"ם), ואפשר שכוונתו שהדם יצא מאצבעו אך טרם הגיע למזבח. מכל מקום, נראה שאין בכך תירוץ לקושי הראשון.

17. מנחת יהודה; ובקרבן אורה הסביר שאמנם כוונת הרמב"ם לטומאת הבשר והחלב, אבל הכוונה לטומאת שקודם הזריקה, והיא מונעת את הזריקה, לפי מה שפסק (הל' פסוהמ"ק א,לד) שכאשר נטמא החלב והבשר אין זורקים את הדם. ועיין לעיל מערכה רלח, בעניין דם שניתז על בגד טמא, וההסברים שהובאו שם לטומאת הדם אינם יפים לכאן, ודוק.

13. יש להעיר גם על המשנה לעיל פד,א: "ואלו אם עלו לא ירדו: הלו והטמא והיוצא, והנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושקבלו פסולים וזרקו את דמו". נראה שהמשנה באה לחדש שאפילו אלו שלא היתה להם שעת הכושר לא ירדו, ונקטה את הדוגמאות במשנתנו.

14. בהמשך שם אומר רב אסי ביאור אחר למשנה במעילה, עיין שם בתוס' ד"ה אמר לגבי השלכותיו למשנתנו. דיון דומה מופיע בגמ' בזבחים פז,ב על "קבלו פסולין וזרקו את דמה" במשנה בפד,א, עיין שם.

15. התקשה בזה בקרבן אורה כאן, ונשאר ב'צריך עיון'. והביאורים שנאמרו במשנתנו, על פי הגמ' במעילה, אינם מתיישבים בלשון הרמב"ם.

“שעת הכושר” מתפרש בכל מקום כעניינו, כאן בזריקה וכאן באכילה.

סיכום

דם חטאת פסולה אינו טעון כיבוס, ונחלקו תנאים בחטאת פסולה שהיתה לה שעת הכושר, האם דמה טעון כיבוס. מחלוקת דומה מצינו גם לגבי מריקה ושטיפה, וכן בשבירת עצם בקרבן הפסח. הרמב"ם פוסק שבכל מקרה הדם אינו טעון כיבוס, על פי סתם משנתנו. מאידך פסק כמשנה להלן שקדשים קלים טעונים מריקה ושטיפה, למרות שמהגמ' ניתן להבין שאלו דעות חלוקות, וכמה טעמים נאמרו בדבר.

בגדר 'שעת הכושר' פירש רש"י, שהדם התקבל בכלי וראוי לזריקה, ואילו ברמב"ם יש שפירשו אחרת, ש'שעת הכושר' היינו שהדם נזרק כהלכה והקרבן הוכשר לאכילה. משיטת רש"י יוצא, שדם שניתז על הבגד ואחר כך נפסל – טעון כיבוס לכל הדעות, וכן משמע בגמ'. לעומת זאת מהרמב"ם, על פי ההסבר האמור, מתחדש שדם שניתז ואחר כך נפסלה החטאת לאכילה – נפטר למפרע מכיבוס. מכל מקום, אם אירע פסול בדם זה בלבד שניתז על הבגד ולא בכלל החטאת – לא נפטר הבגד מכיבוס.

מערכה רמא. שיעור הדם במזרק (צג,ב)

החידוש בו. יש לברר מהו השיעור הנדרש ומאימתי הוא נדרש, ובאלו קרבנות נאמרו הלכות אלה.

“שיעור טבילה מעיקרא” - מאימתי?

לשון הגמ' לפנינו “שיהא בדם שיעור טבילה מעיקרו”, או “מעיקרא” (שטמ"ק, וכן בגמ' לעיל מ,ב), כלומר, מתחילה. רש"י (ד"ה שיהא ולעיל מ,ב, ד"ה בדם) מדגיש שכך היא הגרסה הנכונה, לאפוקי מגרסה בלא המילה “מעיקרא” (כפי שמופיע בספרא), ומפרש שכבר בשעת קבלת הדם מן הפר צריך לקבל כשיעור זה, ואין די בכך שיקבל פחות מכשיעור בשני כלים ואחר כך יערבם יחד. כך פירוש הכתוב, אפוא: “ולקח הכהן המשיח מדם הפר... וטבל הכהן את אצבעו בדם” – באותו דם שלקח מן הפר.

רש"י (לעיל מ,ב) מוסיף: “והכי מפרש לה במנחות ולקמן בפרק דם חטאת”. כוונתו שמהקשר הסוגיה כאן ובמנחות (ז,ב) מוכח כפירוש זה. לשון הגמ': “קידש [מים חיים באפר

או נטמא – הרי הוא טעון כיבוס, משום שבשעת הגעתו לבגד כבר התחייב, וחייב זה אינו פוקע! ויש ליישב, שהרמב"ם מחלק בין פסול הדם שניתז לבין פסול החטאת בכללה: כאשר רק מקצת מן הדם ניתז על הבגד ולאחר מכן אירע בו פסול – חייב הכיבוס איננו פוקע למפרע; אבל כאשר אירע פסול כללי בחטאת – חייב הכיבוס פוקע (למרות שמהגמ' בדיון בעיית לוי ובעיית רמי בר חמא נראה שהשוותה בין פסול הדם לפסול החטאת בעניין “שעת הכושר”, כדלעיל)¹⁸. יש לכך השלכה גם לגבי זמן הכיבוס: לכאורה לשיטת הרמב"ם היה עלינו לומר שחובה לכבס את הבגד בו ביום, שכן אם שקעה החמה – פקע חייב הכיבוס, מכיוון שדם נפסל בשקיעת החמה; ועל פי החילוק בין פסול הדם לפסול החטאת בכללה אין צורך בחידוש זה.

בתוספתא (זבחים י,ה-ו) נאמר: “חטאת פסולה אין דמה טעון כיבוס, היתה לה שעת הכושר ונפסלה – דמה טעון כיבוס, דברי ר' יעקב... קדשים פסולים אין טעונים מריקה ושטיפה, ר' יעקב אומר: היה להן שעת הכושר ונפסלו – טעונים מריקה ושטיפה”. פשוט הדברים ש“שעת הכושר” האמורה בכיבוס היא זו האמורה במריקה ושטיפה, ומכיוון שלעניין המריקה “שעת הכושר” היא היתר לאכילה¹⁹ – משתמע שכך גם לעניין הכיבוס; אלא שיש לומר שהמושג

נאמר בתורה בפרשת פר כהן משיח (ויקרא ד,ו): “וטבל הכהן את אצבעו בדם, והיזה מן הדם שבע פעמים לפני ה' את פני פרוכת הקדש”. הגמ' לומדת מפסוק זה שתי הלכות הנוגעות לכמות הדם במזרק, כלשון הברייתא (שמקורה בספרא, ויקרא חובה פרשתא ג,ח-ט): “בדם – שיהא בדם שיעור טבילה מעיקרו; וטבל – ולא מספג”, כלומר, שיהיה דם במזרק בשיעור המאפשר טבילת האצבע, והגעת הדם לאצבעו של הכהן תהיה על ידי טבילה בו, ולא על ידי קינוח הדם מדפנות הכלי.

לכאורה אלו שתי הלכות זהות, שהרי החובה לטבול את האצבע בדם מחייבת שיהיה בדם כשיעור המאפשר טבילה. הגמ' עומדת על כך, ומסבירה את הצורך בשתי הדרשות: “דאי כתב רחמנא 'וטבל', הוה אמינא אף על פי דליכא שיעור טבילה מעיקרו, כתב רחמנא 'בדם'; ואי כתב רחמנא 'בדם', הוה אמינא אפילו מספג, כתב רחמנא 'וטבל'”. הגמ' מסבירה ש“שיעור טבילה” נצרך עוד לפני הטבילה, וזהו

19. בקרן אורה מוכיח זאת מהתוספתא, שאומרת בסמוך (הל' ז) בפשטות: “חומר בהזאה שאין במריקה... שהזאה... נוהגת לפני זריקת דמים, מה שאין כן במריקה”. מכאן שחטאת שנפסלה לפני הזריקה פטורה ממריקה לכל הדעות. לכאורה מהתוספתא מוכח גם שחובת הכיבוס אינה מתבטלת למפרע, שאם לא כן – אין לכבס לפני הזריקה, בטרם התברר שהחטאת נאכלת. ויש לדחות, שסתם חטאת עתידה להאכל, ולכן חובת הכיבוס חלה משעה שניתז הדם, ואין לחוש שמא יתברר שהחטאת פסולה.

18. חילוק זה מוכרח לשיטת הרמב"ם, מאחר שגם אם לא יצא הדם או נטמא – על כרחן דם זה שעל הבגד נפסל, אם מעצם זה שהיה על הבגד, כפי שמסתפק לוי שמא חייב הכיבוס פסולו מהזאה, ואם משום שלאחר זריקת הדם הנותר בכלי ממילא שאר הדם נדחה ונפסל, כדון חטאת שקיבל דמה בשני כוסות (לד,ב).

בקדשי דוד לא חילק כך, ואדרבה, לדעתו הדבר קל וחומר: אם פסול הזבח פוטר מן הכיבוס למפרע – כל שכן פסול באותו דם עצמו שטעון כיבוס. לפי דרכו יישוב את פסק הרמב"ם בעניין דם שניתז על בגד טמא, ראה מערכה רלח הערה 2.